

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. VIII.

Sibiiu, Septembrie, Octobree 1899.

Anul XXX.

Discurs presidial

rostit la inaugurarea Adunării generale din Deva (27 August 1899).

Onorată adunare generală!

Au trecut ani 25, de când adunarea generală a „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român“ a fost primită și adăpostită iară cu multă prevenire în acest opid istoric. Multe schimbări au urmat de atunci în societatea cea mare; multe și însemnate momente s’au petrecut și în sinul Asociațiunii noastre; multe figuri mărețe ale bărbaților valoroși din sinul poporului nostru, dintre cari cei mai buni erau angajați și în serviciul Asociațiunii noastre, au dispărut dintre noi, lăsând nouă ca moștenire prețioasă rezultatele ostenelelor lor, și tinerimii române ca exemplu de urmat faptele lor inspirate de curată și neinteresată iubire de neam.

Schimbările, ce după legile firești se petrec în timp, societatea omenească în mod șie-și măgulitor, cu drept sau fără drept, s’a deprins a le denota cu cuvântul „progres“. Va fi lucrul istoriei a cerceta, încât și noi Români din regatul Ungariei preste tot și în toate am ținut pas în progresul cultural.

În ceea-ce privesce Asociațiunea noastră, fără îndoială în timpul de 25 de ani ea s’a desvoltat în mod natural în toate direcțiunile, luând un avânt îmbucurător în interesul literaturii și culturii poporului român.

Un cuget, un simțământ este ceea-ce a condus și de astădată la această frumoasă adunare tot ce este mai ales și mai

distins în sinul poporului român. Ați venit domnilor, din apropiere și din depărtare, să participați la această festivitate înălțătoare de suflet, să contribuiți la mărețul scop al ridicării culturii poporului român, și să lucrați în interesul literaturii române. Deci vă salut, domnilor, cu frățească salutare și din inimă vă ȳic: Bine ați venit!

Literatura și cultura, ca opere ale păcii, ale iubirii și ale frățietății între oameni, sunt condițiuni de viață și formează baza de existență a unui popor, contribuind mai mult ca ori-ce la dezvoltarea și prosperarea societății omenesci preste tot. În literatura sa, adevărat în limba sa trăiește și viază fiecare popor. Limba este ce împregnează caracterul unui popor după originea lui și îl păstrează în mod durabil și neperitor. În limbă se oglindează viața și modul de cugetare al lui.

Cultura este un bun comun, la care aspirează cu o nobilă emulațiune toate popoarele de viață; ea este ce înalță valoarea personală a individului, promovează bunăstarea materială și dă avânt și putere societății, națiunilor și statelor. Acele popoare au viață mai trainică, cari au literatură mai vastă și cari se impun mai tare prin o cultură superioară. În acest înțeles se ȳice că „știința este putere“.

Cercetând cum am stat noi Românii în trecut cu acești factori de viață, cu întristare aflăm, că numai târziu am intrat în lupta nobilă pentru cultură, și această întârziere nu s'a întâmplat din vina noastră, cât mai mult din cauza împrejurărilor nefavorabile, în cari am trăit. De sine ni-se obtrude întrebarea: cum noi, cari ne-am întârziat atât de tare și n'am ținut pas încă delă început în progresul cultural și al literaturii cu alte popoare din jurul nostru, n'am perit din rândul lor, contopindu-ne în ele? Iată și răspunsul la această întrebare: Poporul român după firea lui este bun, pacinic, inteligent și îngăduitor. Aceste însușiri prețioase ale lui i-le-a conservat religiositatea lui, dezvoltată în mod armonic cu simțămintele naționale și patriotice, cari ca tesaur scumpe au rădăcini adânci în inima poporului român. Până la „plinirea vremii“, când poporul român a putut recurge și la alți factori culturali, religiunea a conservat în el aceste virtuți nobile, cari fac cultura adevărată. Bisericile noastre naționale

i-au conservat poporului român tradițiunea, obiceiurile și moravurile lui strămoșesci, și prin ele caracterul național.

Astăzi, mulțămită lui Dumnezeu, poporul român a ajuns în condițiuni culturale mai favorabile și mai ample. Între factorii, cari sunt puși astăzi în serviciul direct al culturii naționale și sunt chemați a contribui la dezvoltarea și îmbogățirea literaturii române, este în prima liniă „Asociațiunea noastră pentru literatura română și cultura poporului român“, care înainte cu 39 ani s'a înființat de bărbați vrednici ai neamului nostru, învățiați de dorul sacru de a vedé pe conaționali lor și pe întreg poporul român în condițiuni de viață mai fericite.

Această Asociațiune, sub al cărei scut legal suntem astăzi întruniți aici la această adunare festivă, în număr atât de considerabil după împrejurările, în cari s'a înființat și a existat, a dezvoltat o activitate laudabilă, împlinindu-și misiune sa culturală la un popor setos de cultură. Entuziasmul și focul sacru, cu care și-a luat începutul, i-a dat ei spirit de viață durabilă și căldura dragostei între frați, care să o scutească și să o susțină pentru toate timpurile. A avut Asociațiunea noastră perioade de timp, în cari activitatea ei se părea a fi intrat în stagnațiune. Aceasta s'a întemplat într'un timp, când inteligența română era cuprinsă în vârtejul curentelor politice și atențiunea ei era absorbită de viața politică.

În timpul din urmă însă, ne credem în drept a puté constata cu oare-care satisfacțiune, că interesul pentru prosperarea Asociațiunii a crescut foarte mult; de aceea s'a și arătat necesitatea a se deschide prin modificarea statutelor ei teren mai larg, pentru activitate mai intensivă. Statutele noué, intrate în viață acum de trei ani, prin organizarea despărțimintelor Asociațiunii fac posibilă o activitate mai estinsă, de-a dreptul în mijlocul poporului român. După statutele vechi, activitatea Asociațiunii era restrînsă și în privința teritorială. Asociațiunea se numia transilvană, și era numai pentru Românii din Transilvania. Prin statutele cele noué s'au rupt barierele de graniță și perețele despărțitor între Român și Român, ținându-se cont de individualitatea unitară a poporului român și de trebuințele lui culturale comune. Pe basa sta-

tutelor noue toți fii poporului român se întâlnesc la conlucrare armonică și frățească în adunările generale ale Asociațiunii, cari au devenit adevărate sărbători culturale, unde Românii din întreagă Ungaria, emancipați de vederile și interesele particulare, și stăpâniți de un cuget și o simțire, se interesează de ce avem mai scump, de idealurile noastre naționale.

Acestui avantaj al nouelor statute avem de a mulțami, că Asociațiunea noastră a putut ține în anul trecut cu deosebit succes adunarea sa generală în opidul Beinși, iară cu doi ani înainte la Lugoș.

În privința sborului ce l-a luat Asociațiunea noastră în anii din urmă, mai lămurit arată rapoartele noastre către adunările generale.

Pentru acum dară împlorând darul și binecuvântarea lui Dumnezeu preste adunarea noastră, ca să ne lumineze și inspireze și de astădată la o armonică conlucrare a tuturor celor de față, spre ridicarea frumosului edificiu al culturii noastre naționale, — pe lângă repetită salutare declar adunarea generală ordinară a Asociațiunii de deschisă.

DESPRE PELAGRA.*)

(De Dr. Ilie Beu).

Onorat public!

Am credința, că aflu consimțământul Domniilor Voastre, când mă încumet a suleva dela acest loc o chestiune actuală, care atât de mult preocupă opinia publică și cercurile mai înalte ale regatului României, și care bate și la ușile noastre. Înțeleg chestiunea *pelagrei*, care și-a făcut apariția sa amenințătoare și în părțile Ungariei locuite de Români.

Acest morb se pare a fi bătaia lui Dumnezeu pentru popoarele de origine romană. El s'a ivit mai întâiu la Spanioli, după-ce au descoperit America, apoi a trecut la Francezi și Italiani, făcând mari stricăciuni din punct de vedere național-economic. La Români, acești coloni îndepărtați ai rasei latine,

*) Disertațiune prezentată la adunarea generală din Deva.

s'a arătat mai târziu, dar cu deosebire pentru Românii din regat a devenit o adevărată plagă națională. Noi Transilvănenii și Ungurenii am fost până de curând scutiți de pelagra; dar se vede, că totuși nu suntem alt soi de oameni decât frații noștri de dincolo, căci în urmă totuși ne-a cercetat neplăcutul oaspe.

Spaniolii, Francezii și Italienii au pus în mișcare un întreg aparat pentru combaterea acestui rău, ceea-ce denotă marea ei însemnătate din punct de vedere național-economic. Cuvine-se deci, ca și noi — dându-ne samă de timpuriu asupra acestui pericol amenințător — să luăm măsurile de precauțiune. Cuvine-se, ca societatea noastră cultă să studieze cheștiunea și să sară într'ajutor, căci noi avem să ne căutăm ajutorul numai la noi înșine. Dacă popoare mai numeroase ca noi și mai puțin expuse, cum sunt Francezii și Italienii, au fost alarmate de această boală, cu atât mai puțin ne este nouă permis a rămâne indiferenți, căci noi suntem mai puțini la număr și mai expuși și altor primejdii de natură diferită.

Pentru a pute combate un rău cu succes, e necesar a-l studia, a-l cunoaște mai întâiu în toate amănunțele sale. Pentru acest motiv vom cerca deci a da mai întâiu o icoană scurtă, dar fidelă a boalei numită pelagra; apoi vom trece la cauzele acesteia, tratându-le cevași mai pe larg, fiind noi de părerea, că numai cunoașterea exactă și amănunțită a cauzelor unui rău general poate indica corect căile de combatere. În fine vom schița mai pe scurt remediile potrivite pentru delăturarea răului.

Așa dară să vedem mai înainte de toate, ce este pelagra?

Pelagra este un morb general, care nu se mulțămesce cu molipsirea unui singur organ; el atacă organismul întreg al omului muncitor, cu deosebire țăran. Apoi mai este un morb cronic, care nu se sfirșesce cu una cu două; el durează 10—12 ani, pe încetul storcând puterile de viață ale organismului, făcându-l mai întâiu incapabil de lucru, luându-i energia, apoi în urmă punând capăt vieții organismului. Așadară pelagra e o boală, care întrunesc cele mai defavorabile însușiri din punctul de vedere al individului și societății omenești, căci tinde a-l ruina pe om și fisicesce și economicesce.

Simptoamele principale ale pelagrei se refer la schimbări pe piele și la alterațiuni în domeniul organelor digestive și în cel al sistemului (cerebro-spinal) nervos.

Atât pentru medic cât și pentru bolnav mai bătătoare la ochi sunt simptoamele pielii; ele se ivesc mai întâiu, încep a neliniști pe bolnav și îl fac de caută pe medicul. Se arată primăvara, cu deosebire în lunile Aprilie, Maiu și Iunie, iar cătră toamnă dispar, lăsând numai urme de existența lor. Aceste simptoame sunt: pielea, expusă razelor directe ale soarelui, îndeosebi pe mâni și în față, devine roșie, mai târziu produce solzi și capătă o culoare olivie întunecată — complex de simptoame cunoscut în limba poporului sub numirea de *pârleală, jupueală*. În anul al doilea însă și în cei următori pielea devine scortoasă, creapă ușor, se pot forma ulcere chiar.

Pe lângă aceste simptoame ale pielii se observă adese ivirea unei urdinări febrile, care slăbește nespun de mult pe pelagroși. Aceștia simțesc o slăbiciune generală în corpul lor, precum și un tremur în musculatură, care îi face incapaci a mai lucra ceva; pe lângă aceasta apoi de obicei devin și melancolici, ceea-ce ușor poate trece în alienație mentală.

Lăsând curs liber morbului, pelagra se sfârșește prin moarte în urma inanițiunii, adecă când organismul nu mai găsește în sine substanțe pentru susținerea vieții, dacă nu cumva intercurează vr'un alt morb, care să causeze moartea mai de grabă, sau dacă pelagroșii nu se sinucid în urma depresiunii psihice și morale, ce de obicei îi cuprinde.

După-ce am vădut, că ce este pelagra, să vedem, care este cauza ei?

Voind a statorî un răspuns la această întrebare, nu e permis a trece cu vederea următoarele momente: 1. pelagra se ivesce cu predilecțiune, putem dice chiar fără excepțiune, la omul muncitor, cu deosebire muncitorul agricol; 2. dintre țărani numai cei săraci sunt expuși, și 3. e fapt incontestabil, că prin ameliorarea stării materiale a țaranului pelagra s. e. în Francia s'a putut combate cu succes.

Părerea generală, acceptată de majoritatea acelor, cari se ocupă cu studiul pelagrei, este, că cauza acestui morb e a se căuta în nutrire cu porumb (cucuruz). Deși nu se poate

nega, că s'au constatat casuri de pelagra la oameni, (s. e. prof. Kaposi din Viena la Boemi), cari nici nu s'au nutrit cu porumb, nici nu au trăit în țări, unde se cultivă porumbul. De altă parte însă e cert, că pelagra își face ravagele sale (în România s'au constatat în anul 1897 19,796 de pelagroși) tocmai în țările, unde se cultivă porumbul pe o scară întinsă și formează alimentul de căpetenie al populației rurale. Istoria încă arată, că în Italia, Spania și România, unde pelagra constituie o calamitate națională, ea nu a fost cunoscută înainte de introducerea porumbului, nici nu s'a ivit îndată după introducerea acestuia, ci numai mai târziu, când porumbul a devenit aliment de căpetenie, când a devenit baza alimentațiunii poporațiunii sărace dela țară.

Pornind dela acest raport, ce fără îndoială există între nutirea cu porumb și între pelagra, învățații au cercat să determine mai de aproape cum anume porumbul produce pelagra? Unii au ținut, că porumbul necopt cauzează pelagra, căci el se muceșese ușor și servă ca pepinieră la anumite soiuri de ciuperci microscopice, cari introduse în corpul omenească dau naștere la simptomele de morbo descrise. Alții iară, că porumbul necopt sau neuscat trece ușor în fermentație și dă naștere la unele substanțe chimice, cari sunt proprii a intoxica organismul și a produce simptomele pelagrei. În fine alții, că porumbul este un aliment, care nu conține în măsură corespunzătoare și în calitate acomodată substanțele necesare pentru procesele vitale ale organismului; nu le conține porumbul peste tot, cu atât mai puțin porumbul necopt sau porumbul rău păstrat, trecut în muceșire, — în urmare consumentul de porumb se hrănește rău și hrana insuficientă aduce cu sine ivirea pelagrei.

Nu vom stăruia asupra acestor păreri diverse, căci intențiunea noastră este a stărni numai interesul publicului față de această calamitate, care s'a ivit și la noi. Pentru noi este irelevant, care părere este mai bună din punct de vedere științific. Destul că majoritatea învățaților învinuesce în general porumbul. Nici noi nu putem fi de altă părere, dar mai puțin noi, căroră ne este dat a constata faptul, că dintre două popoare conlocuitoare numai poporul român e afițiat de

pelagra și numai el consideră porumbul ca aliment principal. Ne-am putut mai departe convinge, că pelagra s'a ivit după doi ani de recoltă slabă, dar nu putem afirma, că porumbul ar fi fost necopt sau ar fi fost mai rău păstrat ca în trecut.

Doi ani de recoltă rea, compromisă! Iată cheia, care desleagă enigma ivirii pelagrei și la Români transilvăneni. Aceștia încă consideră porumbul de basă a alimentațiunii, dar în anii cu recoltă bună alimentațiunea lor e mai abundentă, căci își pot împlini toate năcazurile fără a fi necesități ca să-și tragă dela gură.

Dar nu numai recolta rea a cercetat casa țaranului, ci și o epizootie, care foarte multora le-a răpit porcul obicnuit și merit a îmbunătăți alimentația. A murit porcul săracului și nu a mai avut cu ce-și cumpăra altul. Va să zică două calamități de odată, cari la olaltă au mărit și mai mult sărăcia și au împușinat în măsură și mai mare cantitatea alimentelor.

E de obște cunoscut, că țaranul nostru se hrănesce binișor câtă vreme carnea de porc și slămina nu-i lipsesc din cămară, căci mămăligei sărace în substanțe azotate îi poate adauge o porțiune de carne, cu alte cuvinte o porțiune de substanțe azotate. Când însă nenorocul lui îl lipsesce de acest animal folositor și când banii sunt prea scumpi, astfel că nu-și mai poate procura altul — expus la aceeaș epizootie, nutrirea țaranului devine neindestulitoare; insuficientă de a susține organismul în stare de sănătate și insuficientă pentru a-l face capabil, ca să-și isprăvească lucrul merit a-i câștiga hrana pentru viitor.

Relativ la cauza pelagrei mai este o părere, anume că ea este o urmare a alcoolismului. Fapt este numai atât, că alcoolismul poate înlesni ivirea pelagrei prin promovarea sărăciei, dar la nici un cas nu se poate considera ca o cauză directă a ei. În doi ani de zile am constatat în apropierea Sibiiului 5 casuri de pelagră, toate la femei, cari hotărît nu s'au închinat lui Bacchus. În toate 5 casurile a fost evident consumul exclusiv de mămăligă și o lipsă mare de alimente azotate. În două casuri erau femei cu mulți copii. Cine nu scie, că mamele își trag dela gură, numai ca să aibă copiii

lor destul? În fine despre țărancele noastre din ținutul Sibiiului nu se poate dice, că s'ar închina lui Bacchus.

În definitiv părerea noastră, basată pe observațiunile făcute de noi înșine și pe părerile celor mai mulți învățați, e, că cauza adevărată a pelagrei este miseria, alimentația insuficientă, consumul de porumb neamestecat cu substanțe azotate.

Acum că cunoaștem pelagra, scim sau ne măgulim a sci, că ce este cauza pelagrei, ne rămâne numai a ne da sama despre ce e de făcut, ca să ferim poporul nostru de această boală. Atâtea necazuri avem, politice, culturale și economice, încât să ne fie de ajuns.

Dat fiind, că pricina de căpetenie a pelagrei în ultima analiză este nutrirea insuficientă, asupra acesteia trebuie să ne îndreptăm privirile.

Să vedem deci, cum se hrănesce țăranul nostru; și dacă vom găsi, că el se nutrește neîndestulitor, să căutăm căile de îndreptare. Aceasta e o datorință sfântă a păturei culte a poporului nostru, dela care nu e permis a se retrage nimenea.

Țăranul român, ca creștin bun și dreptcredincios, are doue feluri de mâncări: de post și de dulce. Pun înadins postul la locul prim, căci în adevăr cei religioși și cu frica lui Dumnezeu, postesc cam 200 de zile la an și abia restul de 165 zile rămâne pentru dedulce.

Drept mâncări de post servesc, pe lângă mămăliga țilnică și pânea mai rară: fasole și mazere de obicei primitiv pregătite, varză crudă sau înăcrită, crastaveți cruți sau murați, cartofi, zămuri pregătite din făină, ceapă, ridichi, poame, carne de pește și oleiuri vegetale. Iar drept mâncări de dulce se folosesc, asemenea pe lângă mămăliga țilnică și pânea mai rară: carne de diferită proveniență, cu deosebire carne de oaie și porc, lapte dulce, lapte acru, smântână, caș, brânză, slănină, ouă.

Vedem așadară, că țăranul nostru se folosește de multe feluri de alimente, între cari sunt unele de o bunătate perfectă, cum sunt cele de dulce; iar altele au o minimală sau nici o valoare ca nutrimente, cum sunt alimentele de post, dacă abstragem dela carnea de pește usitată nespus de rar, dela oleiurile vegetale, fasole și mazere,

Dar cu o înșirare simplă a alimentelor folosite de țaran nu e de ajuns, căci nu ne putem face o idee clară despre adevărata lui nutriție. Unele alimente, s. e. carnea și brânza, vin pe masă atât de rar, că nu trag mult în cumpănă; altele sunt mâncări de toate zilele, adese fără alte adausuri, cum e mămăliga. Apoi alimentația e una vara și alta iarna.

Să intrăm puțin în detaliuri.

Iarna, anume în dulcele Crăciunului, când mai puțin lucră țaranul, căci la câmp nu are ce, iar a petrece timpul cu vr'o meserie nu l-a învățat nime, mâncările lui principale sunt: mămăliga, carnea de porc, mai rar slănină, cartofi, varză acră. În deosebi carnea de porc numai arare-ori va lipsi de pe masă, până ce mai este în cămară.

În timpul dulcelui de vară se schimbă esențial felul mâncărilor. Carnea de porc a dispărut aproape cu totul, așa puté dice la sărăcime fără excepțiune; de obicei nu ajunge nici pentru iarnă. Locul ei îl ocupă carnea de oaie. Dar pe când carnea de porc era aproape zilnică în timpul iernii, căci era dela porcul propriu, crescut cu puțină cheltuială; pe atunci carnea de oaie e oaspe rar, la praznice, căci trebuie cumpărată pe bani scumpi. Asemenea foarte rare sunt mâncările din ouă și carnea de găină, fiind chiar și cultura găinilor din cale afară neglijată. Cei cari au baremi o vacă, își mănâncă mămăliga cu lapte dulce sau acru, mai rar cu caș sau brânză. Cei săraci de tot de unde să le ia toate acestea? Și să ne notăm, că majoritatea poporului nostru e foarte săracă.

Pot afirma cu toată hotărîrea, că în timpul când poporul de rînd lucră mai mult și mai intensiv, în toiul verii, mîncarea lui principală, se înțelege în zile de dulce, — e mămăliga, laptele și zămuri ce nu conțin nici o substanță mai valoroasă. De sigur, că laptele e un nutremânt bun, dar el nu ajunge și se înlocuiesce prin zămurile amintite, cari mai mult numai umplu stomacul luând simțul foamei momentane.

Resultă deci, că țaranul se hrănesce binișor în zilele de dulce din timpul iernii, dar în cele din timpul verii se hrănesce sărăcuț, foarte sărăcuț.

Să trecem acum la zilele de post, pentru cari îi este prescris în lege, că ce fel de bucate să folosească.

În timpul lung de 200 zile se nutrește cu mămăligă, fasole, mazere, zămuri pregătite din făină, cartofi, ceapă, varză, crastaveți, poame; abia de câteva ori îi este permis a mânca carne de pește, care mai e și scumpă. La toate acestea poate adăuga oleiuri vegetale, dacă are de unde și dacă are pricepere pentru ele.

Judecând alimentele acestea de post una câte una după valoarea lor nutritivă, constatăm, că — abstracție făcând dela fasole și mazere, pregătite în mod primitiv și astfel greu digerabile, și dela rara carne de pește, — ele sau nu conțin substanțe hrănitoare de loc, în deosebi nu esențialele substanțe azotate, sau numai în măsură minimală.

Dacă vom mai adăuga la toate acestea, că țărancele noastre preste tot pregătesc bucatele primitiv și în urmare nu se nisuesc a mări digerabilitatea lor, — putem afirma cu toată hotărîrea, că țărănul nostru se hrănește foarte rău în timpul postului. Și să se noteze, că cu excepțiunea postului de Crăciun toate cad într'un timp, când lucrul câmpului e în deplină curgere.

Greutatea vieții îl silește să lucreze din resputeri, hrană căpătă neîndestulitoare, trebuie deci să decadă trupesce.

Iată cauza de căpetenie, pentru care poporul nostru degenerază din zi în zi și pentru care în timpul mai nou, după doi ani de recoltă compromisă, și în consecință doi ani de nutriție excepțional de rea, a trebuit să se ivească și pelagra. Aceasta e și cauza, pentru care la noi acest morbo s'a ivit cu predilecțiune la Români, lăsând pe celelalte popoare neatînse; acestea se nutresc mai bine, căci materialicesc sunt mai bine situate și legea lor însași le lasă calea liberă a se nutri după dorință și putință.

Starea aceasta de lucruri nu e bună; ea ne poate aduce pagube naționale, ce pot avea urmări rele, și reclamă grabnică îndreptare, prin ceea-ce am delătura cu hotărîre și pericolul pelagrei.

Vom indica numai mijloacele, ce aflăm potrivite cu scopul ce urmărim, căci a intra în detaliuri ar duce prea departe. Acestea sunt:

Să învățăm poporul a folosi alimentele, de cari dispune, în mod mai rațional, cu deosebire să instruăm pe țărance a pregăti bucatele mai bine, a le face mai digerabile, ceea-ce va să dică, că stomacul le-ar pute exploata mai favorabil. Să-l învățăm a-și împărți consumarea alimentelor astfel, ca totdeauna — vara și iarna — să aibă și bucate substanțioase, nutritoare.

Să-l învățăm a prețui mai puțin beuturile spirituoase, iar pe banii astfel cruțați să-și procure alimente bune.

Să-l ferim de miserie, instruându-l la o economie mai rațională. Să-i arătăm, că din puținele și miclele sale locuri poate scoate îndoită recoltă, dacă își însușește și pune în practică învețăturile agriculturilor mai luminați. Să-l instruăm a da cuvenită atențiune grădinilor, în deosebi cultivând legumele mai alese și poamele. În fine să-i spunem neîncetat, că economia sa de vite nu mai e corespunzătoare timpului, arătând — se înțelege, — cum ar trebui să o poarte. În direcțiunea aceasta se deschide un vast teren de activitate pentru despărțemintele Asociațiunii. Bărbații puși în fruntea acestora ar trebui să-și îndrepte privirile cu deosebire asupra chestiunilor economice; prin aceasta s'ar ajunge mai multe scopuri de odată, dintre cari cel mai de căpetenie este fără îndoială înaintarea economică, întărirea poporului materialicesce.

În felul acesta nu vom avé lipsă de bucătării și pânerii publice, de asile de pelagroși, instituțiuni atât de salutare în alte țări, și vom face pe țăran mai viguros și resistent față de toate miseriile, ce ne amenință.

Iată, Onorat public, aceasta e *pelagra*, acestea sunt cauzele ei și aceste sunt căile, pe cari le credem potrivite pentru combaterea răului.

În fine încă un cuvânt. Inteligența unui popor este chintesența acestuia, formează conducătorii lui naturali. De aceea de încheiere dic, că inteligența are datorință sfântă a îngrijii, ca pe popor să nu-l ajungă nici un rău. Videant consules ne quid detrimenti res publica capiat.

EPISCOPUL IOAN INOCENȚIU KLEIN ȘI SAȘII DIN SIBIIU.

D. Heinrich Herbert publică în fasc. I. al vol. XXIX. din publicațiunea periodică „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde“, sub titlul „Die Gegenreformation in Hermannstadt zur Zeit Karls VI.“, interesante comunicări din protocoalele magistratului Sibiului, cari pe lângă că ilustrează în colori foarte vii nisuițele Iesuiților și ale comandanților generali în timpul împăratului Carol VI. de a crea bisericii rom.-cat. o poziție cât mai solidă în Sibiiu, oraș pe atunci aproape curat protestant, scot la iveală totodată și amănunte foarte interesante și până acum necunoscute din luptele episcopului Klein pentru emanciparea elementului românesc în acest oraș. Scim din conscripția aceluiasi episcop,*) că tocmai pe timpul acela Românii numărau în Sibiiu 180 familii și Țigani 80 familii, aparținând și unii și alții aceleiași biserici și având 2 preoți, pe: Popa Dumitru și Popa Lazar, ambii uniți. Episcopul Klein a fost cel dintâiu, care cu desconsiderarea enormelor greutăți, ce-i stăteau în cale, și-a propus să câștige loc de biserică în acest oraș pentru credincioșii sei destul de numeroși pe acel timp. Natural, că Sașii din Sibiiu vedeau în planul „temerar“ al episcopului un atac îndreptat în contra stărilor lor de drept, consfințite de secolii, care țintea la periclitarea purității lor naționale, și de aici s'a încins o luptă îndelungată între episcopul Klein și magistratul Sibiului, luptă care a fost dusă până la treptele tronului. Aceasta și alte numeroase frecări avute cu Sașii și celelalte staturi ale țerii, în dietă și afară de dietă, pentru emanciparea clerului și poporului seu, cari mai pe urmă îi provocară căderea, contribuind ca episcopul Klein să rămână o figură odioasă și ridicolă înaintea scriitorilor sași; el înaintea lor nu este decât o expositură și un protegiat al Iesuiților.**)

Să trecem însă la comunicările dlui Herbert.

„Și protegiatul Iesuiților, — ȳice D. Herbert, — episcopul greco-unit, Ioan Inocențiu baron de Klein, și-a dat silință să câștige pentru sine pământ în Sibiiu. Anna Maria, baronesă de Hochberg, i-a dăruit în 3 Aprilie 1734 cu învoirea surorilor ei: Anna Catharina de Dobner și Theresia de Roland, erede ale lui Wilhelm Krall, o parțelă de pământ, situată în afară de Poarta Ocnei, „in dem kleinen Trenchement“, lângă proprietățile proconsulului Andreas Werder și ale parochului urban Martin Leonhard, care episcopul dispuse să fie închisă numai decât cu pălan. „Pentru a împiedeca aceasta întreprindere a episcopului, ca o persoană incapabilă de a posedea aici pământ, în 20 Aprilie au fost căutate extractus privile-

*) Cf. Românii din Transilvania la 1733, pag. 10.

***) Veđi între alții: I. Höchsmann: Studien zur Geschichte Siebenbürgens aus dem 18. Jahrhundert. Archiv des Vereines für siebb. Landeskunde vol. XVI., pag. 107 și uu.

giorum et legum patriarum, nec non contractus nationalis, privitoare la astfel de afaceri, și comunicate Excelenței Sale, comandantului general, *) pentru-ca cu scirea prealabilă și aprobarea aceluia să se interdică domnului episcop lucrul acesta“. Intervenirea magistratului a întâmpinat aprobarea aceluia (a comandantului general) și când episcopul într'o petițiune adresată comandantului cerea reconstruirea pălanului, rupt la ordinul magistratului, acela transpuse aceasta petițiune împreună cu actele de donațiune și predare magistratului, care apoi îndreptă către comandantul general o reprezentațiune, în care se dic următoarele (reproduc textul original): „1-mo der Titel Herr Bischof Baron von Klein ex praetensivo purae donationis titulo theils als eine religiose, theils als eine extranational und hierselbst nicht grundfähige Person salvo respectu eines solchen civil und zinsträchtigen, grundbodenlichen Geschenknisses schlechthin nicht könne habhaft oder dabei stabilieret werden. 2-do Unser ur- und grundsächsisches Privilegium die quocunque sub praetextu unvermischliche puritatem Teuto-nationalem in denen königlichen sächsischen Städten und Stühlen expresse in sich enthält; bei welchen uralten privilegio und Freiheit die sächsische teutsche Nation von sechshundert Jahren her, sogar unter denen ungrischen Königen und Fürsten, maintenieret und wider verschiedentlich vielerlei, auch theils mächtige diesfällige impetitiones allezeit geschützet worden, folgsamb die sächsisch-teutsche Nation sich unter einem allerhöchsten teutschen Landesoberhaupt und Monarchen die privilegialische Behauptung sothaner teutschen Purität umb so viel mehr zu versprechen hat; besonders, da 3-tio dieses unser quoad hoc et alia schätzbarste Nationalprivilegium ein dergleichen allerempfindlichstes Loch durch dieses Exempel bekommen thäte, dass hierdurch allen andern hier im Lande wohnenden Nationen indiscriminatim gleichsam die Thür geöffnet würde, sich sub quaesito qualitercunque donatorio iure etiamsi contra leges patriae et nationis hier und dort zu impatronieren und nullo observato legali ordine aut unius alteriusve loci privilegio, more et consuetudine sich in Possession zu setzen und folgsamb in der bisher beibehaltenen Nationalpurität cum totius nationis eversione eine wunderliche Mixtur vorgehen würde, wie dergleichen traurige Exempel zu Klauenburg und Enyed noch heute an dem Tage liegen. 4-to Scheinet uns, dass die von dem Titel Herrn Bischofen in dessen Memorial angeführte assertiones oder argumenta auf sehr schwachem Grunde ruheten, da derselbe die Mangelhaftigkeit dessen erforderlichen Commodität erwähnt, da doch dessen Herr Wirth das contrarium sowohl in Darreichung seines Hauses spatioses Oberstocks und andern im Hause beaccordierten Gelegenheiten, wie auch auf dessen Meierhof bereits eingeräumten Unterkommens vor Wägen und andere nöthige Erfordernisse behaupten will und überdies der Titel Herr Bischof sich hierselbst ja keine öconomische Weitläufigkeit, sondern gleich andern ungrischen Magnaten und Landes-

*) Francisc Anton conte Wallis.

edelleuten nur ad temporaneam subsistentiam dessen unumbgängliche Provisionsnothdurft pro pössibili zu bestellen hat. 5-to Können wir nicht begreifen, was der Titel Herr Bischof vor eine stationem in dessen Memorial allegieret, welche nemine contradicente geschehen wäre, da er doch solchen Boden von salutato magistratu, cuius iurisdictione subest, apprehendieret zu haben selbsten gestehet, da solche weder in einer bishero in der Provinz practicierten Usance und also weder de stylo Hungarico, weder de more Saxonico in der behörigen Ordnung geschehen; denn wäre dieses in der gewöhnlichen Ordnung vorgegangen, hätte es alsdenn erst die Erfahrung gezeiget, ob Jemand oder Niemand und mit was Fug und Recht contradicieret hätte. Damit aber 6-to das von dem respective schenkenden Theil in guter Absicht intendierte Geschenk hierdurch nicht unterbrochen werde, sondern suo modo seine Erfüllung erreiche, so sind unserseits erbietig, ad salvationem iurium nostrorum ihme, Titel Herrn Bischof, von dem geschenkten Grund das betragende Aquivalent in billigem Werth in Geld sogleich baar zu erlegen.*) „Solchemnach“ — se dice apoi la sfîrşit — „haben Euer hochgräfliche Excellenz unterthänigst anzuflehen, Dieselben geruhen, uns wider diese höchst nachtheilige Impe-tition und Unternehmung kräftig zu schützen, mithin uns und unsere Posterität bei unsern uralten und von etlichen seculis her ununterbrochener beibehaltenen theueren Freiheit, auch selbst dem allerhöchsten Herrndienst sehr vortheiligen puritate nationali zu maintainieren, auch nicht zu gestatten, dass diese von sechs seculis her sogar unter denen ungrischen Königen und Fürsten beibehaltene Freiheit der Nationalpurität nummehr unter einem teutschen Landesfürsten, von dessen Nationalität zu rühmen wir auch die Ehre haben, möge gekräuket und unterbrochen werden. Wodurch Euere hochgräfliche Excellenz Ruhm und Andenken bei unserer Nation unsterblich wird gemacht werden, wir indessen ersterben Euer hochgräflichen Excellenz unterthänige Dienere Magistrat von Hermannstadt“.

Pe când episcopul Klein pân'acum voia să aibă acel loc pentru propria-i folosință, la începutul lui Iulie 1734 ceru să i-se cedeze acela în scopul zidirei unei biserici românesci.***) Magistratul și comunitatea s'au opus și s'au declarat gata, ca pământul din chestiune, care abia ar fi prețuit 40 fl., să-l cumpere „ad evitandam ulteriorem vexam“ cu 100 fl. ren., ba chiar și cu 100 taleri ren.; pe lângă aceea s'a cumpenit, că oare nu ar

*) După Constituțiunile municipale ale oraşului Sibiu dela 1698, străinii nu puteau moşteni în acest oraş averi imobile în natură, ci erau escontentaţi cu un equivalent în bani, tot de dragul conservării purităţii naţionale; tot așa se urma și cu donaţiunile de averi imobile, când acestea îi priviau pe Nesaşi. Cf. Fr. Schuler von Libloy: Materialien zur siebenbürgischen Rechtsgeschichte, pag. 106 și uu.

**) Eu cred, că episcopul Klein din capul locului destinase pământul din chestiune pentru zidirea unei biserici românesci, n'a aflat însă de consult să-și dee pe față aceasta intenție dela început, ci voia ca mai întâiu să-și asigure posesiunea locului recerut.

trebuî alungați maierii cu totul.*) Deoarece-ce însă episcopul se adresase și la Curte, sosise un decret împărătesc, datat din 3 August, la guvern și prin acesta la magistrat, care la 10 Decembre a decis „să dee în această afacere o cuvenită informațiune“. La 4 Martie 1735 s'a văduțt însă Comes-ul necesitat să comunice, că deși făcuse în ședința guvernului din 1 a luni numite „pro tuendo iure o lungă remonstrațiune verbală“ — magistratul adresase și el în scris o altă remonstrație guvernului — „după multe discusiuni lucrul a rămas într'atăta, ca publicul să asemeze alt loc, unde să se zidească o biserică formală pentru maieri, căci totuși necesitatea pretinde să se susțină cultul pentru o atare mulțime de oameni“. Deciderea meritorie în aceasta afacere „foarte importantă și delicată“ s'a amânat, pe urmă la cererea comitetului s'a convocat comunitatea „in corpore“ și apoi la 7 Martie au decis ambele consilii ale orașului: „dass, weilen die Meirer in fundo civitatis nur vagi und meri servi ihrer possessorum seien, mithin in derer possessorum Belieben stehe, diese Leute zu dulden oder fortzuweisen, aus welchem folgete, dass sothane Meirer keine formale Kirche brauchen“, so überlasse man sich auch im Hinblicke auf die von gottseligen Kaisern und Königen ertheilte Nationalpurität „gänzlich der kaiserlichen allerhöchsten Clemenz und Gnade und hoffe, der allergnädigste Erblandesfürst und Herr, Herr werde nicht zulassen, dass die Nationalpurität hiedurch gestöret, sondern auch ferner unverrückt erhalten werden möge“; de altfel consiliile orașului au convenit într'aceea de bună voe, „ca ei, maierii, și mai departe să-și poată țină ca și pân'acum cultul într'un oratoriu“. Pretensiunea episcopului a fost sprijinită din partea Iesuiților Galob și Regai într'o adresă către guvern, în urma căreia magistratul decise la 15 Martie să răspundă: „dass es contra rationem status publici et interesse principis seie, die puritatem nationalem privilegiatam durch diese Leute zu turbieren, wie auch, dass die allegierte Kronstädter Walachen nebst ihrer daselbst habenden Kirche eine ganz differente Sache sei, indeme die Walachen allda stabile domicilia haben, diese aber vagi wären“, mai adaugând la representație „dass man etwan durch Willfährung dieser sache nicht denen Ratzen, Bulgaren et cetera, sich auch in die Nation zu ingerieren, Thür

*) Scim, că magistratul Sibiului n'a stat mult la cumpeneală, ci a trecut la fapte. Dela pășirea episcopului Klein pentru validitatea aspirațiunilor Românilor în Sibiiu și preste tot în Fundul reg., își ia începutul prigonirea Românilor, de cari cu deosebire își temeau Sașii poziția lor privilegiată și puritatea lor națională. La 1751 Sașii din scaunul Noerichiului au dat ordin strict, ca toți Românii din acel ținut să se care de acolo și dacă nu vor eși de bună voie, să li-se rupă casele; pe timpul când se organisau regimentele de graniță (1761/2), Sașii din unele ținuturi iară începură să alunge pe Români sub cuvânt, că aceia s'ar fi inmulțit prea tare în comunele lor. Generalul br. Buccov, care trecea de patron al Sașilor, dete ordin, ca Românii să nu mai fie suferiți a-și face case la comuna Dêrste, aproape de Brașov. Pe timpul primarului Sibiului Ioan George de Honnamon au fost alungați Românii din satele săsesci, aparținătoare scaunului Sibiului, și li-se demolară căsuțele și alte edificate. Cf. „Transilvania“ 1897, pag. 167 și uu.

und Angel öffnen möge“. Episcopul Klein se declară mai târziu gata să retrocedeze locul des amintit, dacă „orașul îi va da în schimb alt loc pentru un oratoriu, pentru locuința unui preot și pentru cimiter“, dar acest ofert n'a fost primit, și în Septembrie 1737 se pronunță într'acolo, „că vede bine, că Valachii n'au drept să poseadă în acest oraș funduri, prin urmare nu voiesce să se mai certe (broullieren) cu publicul de aici pentru proiectata zidire a bisericii pe măieriştea lui Wilhelm“, dar își ceru voie să construiască pe acel loc un grajd și să încuartireze acolo un Român. Senatorul Harteneck, trimis la episcopul din partea magistratului, îl provocă însă „să abstea și dela acest cuget și să primească banii, ce i-a oferit publicul pentru acest fund“, după care episcopul dete să se înțeleagă, că el va retroceda fundul din chestiune pentru suma de 200 fl. ren. Magistratul decise după aceea să i-se transpună aceea sumă „und sothanen fundum mit denen daraus noch entstehen könnenden Vexen pro et ex publico zu redimieren“. Afacerea totuși n'ajunse însă nici acum la nici o finalizare, căci episcopul Klein încă spre finea periodului, de care tractează aceste comunicări se adresă către comandantul general cu rugămintea, ca acesta să binevoiască „a mijloci, că dacă nu-i este iertat să zidească pe măieriştea lui Wilhelm Krall, dăruiată lui, un oratoriu, să poată zidi acolo măcar o casă și grajduri“.

Până aici comunicările d-lui Herbert în această afacere interesantă. Fapt e, că publicul Sibiului n'a putut ajunge în posesiunea măieriştei lui W. Krall; n'a renunțat la ea nici episcopul Klein după anul 1740, nici următorii lui în episcopie și a trebuit să curgă încă multă negreală tot pentru această măierişte sau mai bine zis pentru principiile, ce le învolva în sine această afacere, încă pe la 1774, pe timpul episcopului Grigoriu Maior, față cu care magistratul Sibiului a urmat aceeași procedură, ca și față cu episcopul Klein înainte cu 40 de ani. O parte din actele de importanță istorică ale procesului lui Maior cu magistratul Sibiului, se află în archiva parohiei gr. cat. a Sibiului și se vor publica la timpul său.

Nic. Togan.

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

Din literatura străină.

I. *Dl Jancsó Benedek despre publicațiunea dlui Ioan cav. de Pușcariu „Date istorice privitoare la familiile nobile române“.*

În fasc. 7 al publicațiunii istorice maghiare „Századok“ din anul curent, găsim o interesantă dare de seamă asupra publicațiunii „Date istorice privitoare la familiile nobile române“ de I. cav. de Pușcariu. Deoarece-aceasta publicațiune a fost tipărită cu spesele Asociațiunii noastre, ținem să reproducem amintita dare de seamă în organul Asociațiunii, lăsând dlui Pușcariu sarcina de a reflecta la observările, ce le face dl Jancsó asupra lucrării D-sale. Iată o:

„Cei-ce au creat și cultivat literatura istorică a românimii în deceniile prime ale secolului present au fost Români din Ungaria. Klein, Șincai și Petru Maior au crescut la țitele sciinței istorice maghiare a timpului lor. În timpul mai nou însă Români din Ungaria s'au lăsat binișor de cultivarea istoriei. Afară de „Părți alese din istoria Transilvaniei“ de Barițiu, operă mare apărută în trei volume, n'a scris pân'acum nime din partea Românilor din patrie vre-o lucrare istorică mai de seamă. Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român a mai făcut ceva, ca în patria noastră câmpul istoriografiei române să nu rămână de tot în păraginare.

Și aceasta Asociațiune, natural, amăsurat puterilor sale spirituale și materiale, s'a restrins mai mult la publicarea de date, ce servesc ca isvoare istorice, cum este colecțiunea în două volume a lui Ilarion Pușcariu „Documente pentru limbă și istorie“ *) și conspectul acelor familii nobile maghiare (unguresci?), de origine română, care formează obiectul acestei dări de seamă.

Pușcariu ȃice în precuvântarea cărții sale acestea : Din împrejurarea, că în Ungaria după Maghiari elementul etnic cel mai numeros îl formează Români, urmează cu necesitate, că aceia și au parte însemnată în evenimentele istorice ale patriei și că după-ce sub conducerea fruntașilor lor au participat cu credință alături cu Maghiarii și cu celelalte națiuni conlocuitoare la apărarea patriei, au și avut parte de beneficiile aceleia, cum au fost donațiunile de bunuri și privilegiile nobiliare. Cu cât putem constata mai multe familii nobiliare de origine română, cu atât scoatem la lumină mai mult, cât de mari au fost meritele românimii în serviciul patriei comune.

Aceasta țintă a condus pe Pușcariu în cercetările sale, făcute într'un șir lung de ani, al căror rezultat este lucrarea sa din chestiune în două volume, în care în decursul evenimentelor istoriei maghiare, cu ajutorul isvoarelor istorice, ce ni-au rămas, înșiră aproape la 5000 familii nobiliare maghiare de origine română.

Cu chestiunea, că dintre familiile nobiliare maghiare câte și cari familii nobiliare sunt de origine română, în literatura română nu Pușcariu se ocupă mai întâiu. O temă plăcută a fost aceasta pentru istoricii români din patrie în toate timpurile. Âncă și vestitul *Supplex libellus valachorum* se provoacă la aceea, că câți și ce bărbați eminenți au ajuns în decursul timpurilor din sinul românimii nobili, începând dela Ioan Hunyadi, și s'au ridicat prin libera alegere a ordinelor (rendek) la cele mai alese deregătorii și distincțiuni. Familiile : Géczi, Jósika, Kendeffy, Huszár, Naláczy, Kemény etc. după expunerile acestei petițiuni, toate au fost de origine română. Că ce poziție a ocupat opiniunea publică maghiară (köztudat) față cu aceste expuneri, a exprimat-o în mod foarte pregnant

*) Aici greșesece dl Jancsó, căci publicațiunea dlui Il. Pușcariu n'a apărut în editura Asociațiunii.

cu ocasiunea pertractării acelei petițiuni Naláczy, care cerând cuvânt în chestie personală a declarat, că deși petenții afirmă despre familia sa, că e valachă, el declară însă, că nici când nu s'a ținut pe sine și familia sa de valachă și aceasta este gata a o dovedi și cu diplome. Șincai în Cronica sa, precât poate, își dă silință să constate originea română la fiecare familie aristocrată ardeleană. Cu incetul pe Români i-a cuprins o adevărată manie de a revindica românimeii figurile mari, mai vechi și mai noue, ale istoriei noastre. Așa Hunyadi nu este numai de origine română, ci totodată și Român, ba chiar și conducătorul rescoalei țărănesci maghiare, George Dózsa, încă e valach; iar dintre cei mai noi e br. Eötvös și Francisc Deák. Ambii sunt de origine macedo-română, ba cât pentru cel din urmă îi este cunoscut și numele de familie originar român — Pescariu.

Cartea lui Pușcariu e scutită de astfel de scrintituri tendențioase și nevrednice de o vorbă serioasă, dar cu toate acestea nu poți jura, că cele aproape 5000 de familii nobiliare înșirate de el ar fi toate de origine română; abstrăgând dela aceea, că de multe-ori câte 2—3 familii înșirate de Pușcariu în adevăr sunt numai o familie și astfel numărul surprinștor de mare se poate reduce cel puțin cu un sfert. Atâta este însă fapt, că chiar de le-ai cerne cu cea mai riguroasă critică, totuși rămâne respectabil numărul acelor familii nobiliare maghiare, aflătoare și dispărute din viață, a căror origine română se poate constata cu toată certitudinea.

Că numărul familiilor noastre nobiliare de origine română și după aceste rectificări rămâne destul de respectabil, aceea își are explicarea sa istorică. Cele mai multe familii nobiliare de origine română se trag din Banatul Severinului de odinioară, — de pe teritoriul de ași al cott. Caraș-Severin și Timiș, — apoi din Hunedoara, Făgăraș și Maramureș. Pe teritoriile acestea în secl. XV. românimea, ca element, ce făcea serviciu militar, avuse în apărarea țării un rol foarte frumos și de aceea singuraticilor li s'a dat bună ocasiune, ca distingându-se pe câmpul de luptă, să poată fi ridicați în șirul nobilimii maghiare.

„Trei națiuni locuiesc în Ardeal, — ȕice Verancsics — : Secuii, Maghiarii și Sașii. La acestea trebuie să mai adaug și pe Români, cari sunt atât de numeroși, ca una din cele trei națiuni. Dar ei n'au libertați, n'au nobilime, afară de cei din câte-va districte ale Hațegului, cari în timpul lui Ioan Hunyadi, care încă s'a tras de acolo, au primit nobilitatea pentru vitejia lor dovedită în contra Turcilor“. În aceste părți ale cott. Hunedoara și în Banatul Severinului erau așa numitele *districte valachice*. De astfel de districte valachice, independente de autoritățile comitatense dăm pe teritoriul comitatului Caraș-Severin de ași încă pe timpul regelui Ludovic I. Valachii colonizați, la început locuiesc aproape fără excepțiune pe domenii reg., teritorii neînpopulate și de cele mai multe-ori acoperite cu păduri. Valachii colonizați pe domeniile cetăților, în schimb pentru usufructul pământurilor cultivate de ei, erau îndatorați la diferite

serviciuri, cum erau: zidirea cetății, ținerea ei în bună stare, alimentarea aceleia, etc. Aceste districte valachice toate fără excepțiune erau situate în astfel de ținuturi, peste cari obicinuiam să năvălească Turcii în țeară de cătră sud-ost. În centrul fiecărui district de acest fel era câte o cetate reg. Năvălirile din ce în ce mai dese ale Turcilor, oare-cum în mod natural silesc pe spanii cetăților să folosească valachimea colonisată pe domeniile cetăților și la serviciu de arme. După-ce purtarea armelor în aceasta epocă procura vază și multe avantagii, voievozii și chinejii valachi primiau bucuros purtarea armelor. Mai apoi cu timpul, după ce era din ce în ce mai necesar ca numărul ostașilor înarmați pentru apărarea cetății să fie tot mai mare, comandantii cetăților trag în serviciul de arme și pe acei chineji și voievozi, cari nu erau colonisați pe domeniile cetăților, ci pe locurile curățite de ei și numite pământuri valache (oláh földek). Așa se desvoaltă apoi împrejurul acestor cetăți în deosebi câte un district valachic.

Aeneas Sylvius, papa Pius II. de mai târziu, în cap 2 al operei sale „Europa“ scrie, că între acești valachi militari numai puțini se pot afla, cari să nu scie unguresce. Dacă maghiarisarea a putut face între ei așa frumos progres, e dovadă, că ostășimea cetăților reg. ale acestor districte valachice nu era compusă numai din Valachi, ci era mixtă, pe jumătate sau în parte mai mare era maghiară, ba se poate constata cu documente, că între așa numiții *voievozi valachi* au fost mulți și de naționalitate maghiară. După-cum dovedește o diplomă din 1495, în satul Sámolykeszi, Ioan Corvin a dăruit diregătorie de voevod valach mai ântâiu lui Paul Székely, după aceea fratelui seu Mateiu, iar familia Székely a fost maghiară de baștină și catolică.

În acest fapt nu este nimic deosebit, căci doar voivodatul nu era proprietate de avere, care să treacă dela tată la fiu, ca chinezatul, ci era diregătorie personală, care regele o putea dăruî aceluia, cui voia. Una din greșelile procedurii lui Pușcariu este, că el presintă ca fiind de origine valachă ori-ce familie nobiliară, al cărei oare-care strămoș a fost voevod valach. Lucrând cu acest metod, presintă ca fiind de origine română și pe urmașii banilor severineni de odinioară. Așa devine română la Pușcariu familia Gerliczi de ađi, urmașa lui Iacob Gerliczi (1256). La 1268 era un ban severinean cu numele Ugrin, ba un magistrat Ugrin la 1291 face depunerea, în fața adunării Secuilor, Sașilor și Valachilor, că domeniile dela Făgăraș și Szombathely le-au posedat și strămoșii sei. Pe arhiepiscopul Ugrin, care avu pe timpul năvălirii Tătarilor rol de conducător, Iuliu Pauler îl numește *Ugron*. Pușcariu însă totuși nu cutează să înșire familia Ugron de acum între cele de origine română; observă numai atâta, că familia secuiască Ugron își identifică și ea înșai pe străbunul seu cu magistrul Ugrin, care face depunerea la 1291 și dela care după Engel se derivă familia boierească de ađi a *Văcărescilor*.

În multe casuri vacilează foarte mult temeiu, pe care zidesce Pușcariu originea română a unei sau altei familii. Așa între altele (vol. I.

pag. 68) citează un privilegiu al lui Kristof Báthori dela 21 Iul. 1578, în care pe armaliștii: Antoniu Csorba, Cristian Kürtös, Frățilă Haragos îi scoate din șirul familiilor supuse la contribuțiune. În acest privilegiu nu există absolut nici un cuvânt privitor la naționalitatea aceloră, dar pentru aceea după Pușcariu familiile Kincses, Haragos și Kürtös, ce se derivă dela acei armaliști, sunt de origine română, cu toate că pentru sprijinirea afirmațiunii sale nu aduce nici o dovadă deosebită.

Pe ce temeiu nesigur țin scriitorii români, că cutare familie frunțașă maghiară este de origine română, se vede din cazul familiei Kemény. Străbunul acestei familii, cunoscut din documente, a fost la 1260 *Micola de Kalota*. Fii acestuia au fost: *Gyerö*, dela care se derivă familia Gyeröffy, mai departe *Mihaiu*, *Jacob*, *Ioan*, *Kemény* și *Nicolae*; fiul lui Iacob a fost Stefan; fiul acestuia *Stefan de Kabos*, care are trei fii: *Radó*, *Stefan* și *Petru*; Stefan iarăși are doi fii: pe *George* și *Petru*. Dela acest Petru se derivă apoi Keményeștii. Șincai și ceilalți istoriografi români afirmă, că Keményeștii sunt de origine valachă, dar nu dovedesc cu nimic, că Micoleştii ar fi fost Valachi. Dacă acești Micoleşti sunt de origine română — ce de altfel este de a se considera ca eschis — atunci nu numai Keményeștii, ci și Gyeröffyștii și Kabos-eștii sunt români, căci și ei se trag dela Micoleşti.

Foarte multe familii nobiliare de origine română se mai trag din comit. Făgărașului și Maramureșului. Cei din cott. dintâu sunt așa numiții boieri din țeara Făgărașului, iar maramureșenii sunt urmașii diferiților voievođi valachi mai mari și mai mici și ai chinejilor. Din aceștia foarte mulți au primit nobilitatea dela principii ardeleni pentru bunele lor servicii făcute în timpuri de resboiu. Natural, că cu o critică mai rigoroasă și dintre aceștia s'ar puté cerne câte-va familii maghiare de baștină.

Este interesantă în cartea lui Pușcariu și genealogia familiei Hunyadescilor. Din diplome apare mai întâiu *Șerban*, întru cât regele Sigismund la 1409 face cetatea Hunedoarei nouă donațiune lui *Voic*, care e fiul lui *Șerban*. *Voic* mai are încă doi frați: *Mogoș* și *Radu*. Copii lui *Voic* sunt: *Ioan sen.*, guvernatorul de mai apoi Ioan Hunyadi, și *Ioan jun.*; apoi trei fete, anume: *Elisabeta*, soția unui domn Székely, *Clara* soția lui Dengelegi Pongrácz și *Maria*, care se mărită după *Manzilla din Argeș*, din familia voievođilor munteni. „În Muntenia începând cu înaintași noștri până în timpurile noastre, — scrie Nicolae Oláh, *) — rivalisau pentru domnie doue familii: *Danescii* și *Dragulescii*. Pe timpul lui Ioan Hunyadi, Drac (Dragula) vodă a răpit puterea la sine, parte uciđând, parte alungând pe Danesci. Manzilla din Argeș avu cu soția sa *Marina* doi fii: pe *Stanciul*, și *Stoian*. Stanciul încă avu doi fii: pe *Dan* și *Petru*; iar Stoian sau Ștefan mă avu pe mine, *Nicolae*, pe *Mateiu*, *Ursula* și *Elena*. *Dracul*

*) Irodalomtörténeti közlemények. I. évf 1891, pag. 35. Hunfalvi Pál: Oláh Miklos családi viszonyai és Hungáriája.

punând mâna pe domnie, a decapitat pe unchiul meu Stanciul. Ștefan, tatăl meu, fiind încă copil, a scăpat norocos la regele Mateiu⁴. Acest Ștefan s'a așezat în Orăștie; din fiul seu Nicolae deveni *Nicolae Oláh*, vestitul primat de odinioară al Ungariei. Mateiu a devenit judele reg. al Orăștiei, lăsând după sine doi ficiori: pe *Toma* și *Mihaiu* și o fată cu numele *Ana*.

Așadară întâiul strămoș, cunoscut cu numele, al Hunyadiescilor este *Șerban*. Se nasce acum aceea întrebare, că cine a fost tatăl acestui Șerban? După-ce *Voic* e numit și *Buti* ici-colo și după-ce la popoarele de religiunea greco-orientală până ađi este datină a folosi înaintea numelui său propriu și numele moșului său, din această împrejurare s'ar pute deduce, că moșul lui *Voic* și așa tatăl lui Șerban a fost *Buti*, — Both, eroul lui *Ioan Arany*.

Dar de unde a venit și cine a fost acest *Buti*? Doue casuri sunt posibile. A fost sau unul din urmașii chinezilor valachi, așezați mai de mult în cott. Hunedoarei de ađi, sau este adevărat aceea, ce afirmă câte un istoric român, că acela s'a tras din ramul familiei muntene de vodă a Danescilor și așa s'a refugiat de persecuțiunile Dragulescilor (*Draculescilor*) în Ungaria. *Ioan Hunyadi* și *Mateiu* amintesc de câte-va ori în diplomele lor pe *Marinovicesii*, principii Albaniei și ai Tesaliei, ca pe scumpii consângeni ai Hunyadiescilor. *Marinovicesii* însă au fost înrudiți, cum se poate demonstra, cu familia valachă de vodă a *Basarabescilor*. Dacă *Hunyadiescii* nu s'ar fi tras din ramul *Danesc* al *Basarabilor*, cu ce drept ar fi putut numi ei pe *Marinovicesii* consângeni ai lor?

Originea română a familiei *Majláth* este certă și exclude ori-ce îndoială, ca și a familiilor: *Csulay*, *Drágffy*, *Fiáth*, *Kenderessy*, *Kendeffy*, *Iósika*, *Makray*, *Naláczy*, *Macskássy*, *Nopesa*, *Zeyk*, etc. Un ram al *Majláthescilor* există până ađi în *Dejani*, cott. *Făgărașului*, iar altul în *Țințari* (*Szynyogszeg*). *Mateiu Majláth*, boier făgărașan, a locuit în secl. XV în *Comana*, țeara *Făgărașului*; el avu cinci ficiori: *Comșa*, *Ioan*, *Negoia*, *Zehan* sau *Ștefan* și *Dimitrie*. Ștefan ajunsese ca ostaș în curtea lui *Ludovic II*. Cu bani câștigați în acest serviciu cumpără tatăl său ca zălog domeniul familiei *Petki* din *Crihalma* (*Királyhalma*) și câștigă mai târziu și *Țințarii*.

Străbunul familiilor *Kenderessy* și *Kendeffy* fii un *Kende de Malomviz* (1404); fii acestuia au fost: *Kende* și *Ioan*. O diplomă din 1439 pe acest *Kende* și *Ioan* împreună cu fii lor: *Ladislau*, *Kenderes*, *Nicolae* și *Kende* îi numesce: „nobiles valachi nostri de *Malomviz*“.

Este interesant, că unii dintre agitatorii români mai însemnați de ađi încă se trag din familii nobiliare maghiare (unguresci?). *Coroianu* e din familia *Koroján de Karulyfalva* et *Dragavilma*, *Lucaciu* din familia *Lukács de Kis-Buny*, *Ioan Ratiu*, presidentul disolvatului comitet național român, din familia *Rátz de Ujlak*; strămoșii vice-presidentului comitetului, *Gheorghe Pop de Bazest*, cu numele adevărat *Ilyésfalvi Pap György*, au primit nobilitatea maghiară la 1678 dela *Apafi*.

II. „*Despre originea Valachilor ardeleni*“. Tot în fasc. amintit din „Századok“ găsim un scurt articol privitor la originea Românilor ardeleni, scris de Kropf Lajos *), care fiind-că ne privesce și ca să se vadă „seriositatea“, cu care acest domn face istorie, ținem să-l reproducem și pe acesta în cele următoare :

„Pân' acum am cunoscut doue partide în discutarea chestiunii asupra originii Valachilor ardeleni. Una este a acelora, cari profesază vederile lui Jung și Tomaschek și vîd în Valachii ardeleni de ađi pe descendenții direcți ai Romanilor, cuceritorii Daciei; a doua e partida lui Roesler, care neagă continuitatea și se silesce a dovedi, că limba Valachilor ardeleni s'a născut înainte cu vre-o 9 secolii pe peninsula balcanică și că ei sânt venetici în Ardeal și peste tot pe malurile nordice ale Dunării.

În luna lui Septembre a anului trecut 1898 însă s'a născut o nouă partidă, al cărei profet este *D. A. Teodoru*, care și-a vestit dogmele noiei religii în *Revue historique* din Paris **). Are el destul simț critic și rutină de scrutator istoric, ca să observe că profesorul Xenopol nu stă la nivelul sciinței de ađi, când povestea lui Radu Negru, întemplată afirmativ la sfîrșitul secol. XIII. și-o spriginesce cu cronice din secl. XVII. și XVIII. și cu documente false tot din secl. XVIII., dar geografia maghiară nu o cunoaște nici Teodoru și tot visează încă despre aceea goană religionară, căreia au fost expuși Valachii ardeleni, dar care, cum scim, se întemeiază pe înțelegerea greșită a numelui *Colocensis*. Și el crede neclintit în existența arhiepiscopiei din Cluj a lui Xenopol. Numai aceea n'o înțelege, că, după ce goana religionară a ținut un secol și jumătate, pentru ce ar fi fugit Radu Negru din Ardeal la 1290? Data aceasta, cum se scie, se găsește mai întăiu în cronica eșită la iveală din culina de strigoi a lui Filstich. Tocmai de aceea nu se poate pricepe la ce s'a gândit J. Loserth, când recensând opera lui Xenopol scrie, că „*der Verfasser giebt uns eine streng quellenmässig gehaltene, gut geschriebene Geschichte des rumänischen Volkes*“ ... etc. ***) Cu astfel de declarațiuni nerumegate profesorul din Graz își pune în joc numai bunul seu renume, dar noue nu ne strică.

Teodoru mai încolo este destul de nepreocupat, ca să observe, că Xenopol cu etimologia sa cioplită cu ciomagul se face numai ridicol și că tocmai filologia rumenă formează partea cea mai slabă a dlui profesor din Iași. Mai departe recunoaște și aceea, că argumentul limbei rumene

*) Kropf Lajos este inginer originar din Budapesta, care se îndeletnicește și cu scrutări istorice: trăiesce în Anglia și este colaborator la diferite reviste istorice maghiare, iar dela 1885 în deosebi la „Századok“.

***) În recensiuinea sa intitulată: *Histoire des Roumaines de la Dacie trajane depuis les origines jusqu'à l'union des principautés en 1859*. Par A. D. Xenopol, avec une préface, par A. Rambaud. Paris, 1896. 2 vol. 8°. XXV, 488 et 611 p. (Revue Historique, vol. LXVIII. 135 și u. 11.)

***) Historische Zeitschrift, 1898, vol. 81 pag. 341

mărturisește (a mellett vall) hotărît, că ea s'a născut în peninsula balcanică și că Daco-Rumenii și Macedo-Rumenii prin secl. X. și XI. au locuit lângă olaltă. „La philologie est avec Roesler“, filologia dă drept lui Roesler — scrie Teodoru. Acesta e în ziua de azi fapt dovedit, pe care — tot după opinia lui Teodoru — nu-l pot resturna toate argumentațiunile lui Xenopol. Este primită aceasta drept stare faptică adevărată și de către apusul civilizat, cu deosebire chiar de înșiși filologii franceși.

Știința istorică nepreocupată a lui Teodoru își are însă marginile sale. După el dovețile scoase din istorie ale lui Xenopol și argumentațiunea lui întemeiată pe acestea nu se pot resturna, numai știința lui filologică este greșită. Așa dar în istoria Daciei Traiane aceea epocă, care se întinde dela publicarea decretului lui Aurelian (dela 275) până la așezarea Maghiarilor (până la 900), stă pe basă istorică fermă, — așa adecă cum a scris-o Xenopol — la începutul și la sfârșitul ei; numai partea de tranzițiune, mijlocul e slab. Apoi aceasta este cu desăvîrșire un adevărat *hiatus valde deplendus*. Teodoru cunoaște întrebările fericitului nostru Hunfalvy, le și citează, că adecă ce au făcut Valachii dela 275 până la 900? Dar să întrebăm mai departe cu Hunfalvi, ce au făcut până la 1222? când numele lor se găsește mai întâiu în documentele noastre (dans les documents). La întrebările acestea Teodoru însă nu răspunde, le atinge numai într'o notă, din care apare destul de limpede că după opinia lui, cronica Notarului anonim al regelui Bela sau este „document“, sau este din același timp cu venirea Maghiarilor. Căci dacă nu-l primesce ca autoritate pe Luccari pentru timpul lui Radu Negru, nici notarul anonim nu susține proba criticei sale privitor la evenimentele din secol. IX.

Dar să nu bârfim, precum vom vedé numai decăt, teoria lui Teodoru este atât de elastică, cât trei sau patru veacuri scurte mai mult sau mai puțin, nu apasă nimic în cumpănă. El însuși scrie, că dacă istoriograful în istoria cea mai veche a Rumenilor s'ar restringe numai la descrierea acelor lucruri, cu privire la cari dispune de date sigure, foarte pe scurt și-ar puté isprăvi tema sa. Cu alte cuvinte, după ce dela decretul lui Aurelian până la venirea Maghiarilor, respective până la 1222, preste tot nu avem date despre Valachii ardeleni, nici n'ar avé Daco-Rumenii istorie din aceea epocă. Dar *horror vacui* există la mulți istoriografi și de aceea îngrămădesc teorii peste teorii promovând în forma aceasta cauza istoriografiei.

Înainte de toți pășesc pe plan Jung și adeptii sei, între cari Xenopol, și stabilesc teoria, după care atunci când Aurelian și-a retras legionarii romani și a fundat noua Dacie pe malul drept al Dunării, o parte a Romanilor a rămas înapoi în Ardeal și s'a retras dinaintea barbarilor între munți, ducând viață de păstori, în care schimbare miraculoasă la vedere a modului de traiu (că adecă poporul agricultor legat de

pământ s'a prefăcut în popor de păstori ducând viață nomadă) nu este nimic surprinzător — după opinia profesorului Loserth. „Direkte Zeugnisse hierfür sind nicht vorhanden, aber die spätere Geschichte des Volkes beweist diesen Sachverhalt, der auch durch die Analogie der Verhältnisse in Rhätien und Noricum unterstützt wird“ — țice Loserth *).

Imprejurarea însă, că limba daco-rumenă a ajuns în Dacia din peninsula balcanică, și încă după propria-i opiniune numai după secl. X. sau XI., adevă *după așezarea Maghiarilor*, Teodoru o explică cu aceea teorie mai nouă, după care în secl. X. și XI. a avut loc o imigrațiune macedo-rumenă cu duiumul în Dacia. Un ram al Rumenilor, ce stătea pe un grad mai înalt de civilizațiune, și așa moraliter mai puternic, și-a dus acolo limba-i proprie și așa ținând a impus-o fraților sei daco-rumeni **). Cine cunoaște civilizațiunea cea mai veche a Daco-Rumenilor și pe cea de ađi a Macedo-Rumenilor, va ajunge la conclusiunea, că din aceea civilizațiune mai înaltă n'a rămas nici o scânteiă în Macedonia; toată au dus-o în Ardeal și ce au dus, încă s'a pierdut unde-va pe drum.

Acea ce afirmă Teodoru despre numirile de localități, asemenea se va păre curios celui-ce cunoaște geografia Ardealului. Ce privesce în sfârșit dreptul istoric, ar fi interesant să se știe, că ce se învață în Iași și București sub titlul de „drept internațional“ și cum își închipuiesc acolo harta viitoare a Europei, dacă diferitele națiuni ar trebui să se aranjeze după gruparea, ce a existat pe timpul împăratului Aurelian? De altă parte noi Maghiarii (și Kropf?) putem întreba cu drept: ce deosebire este între cuceririle împăratului Traian și ale părintelui nostru Árpád (și al lui Kropf? suspect!)? Dacă e vorbă de recolonizare: *que Messieurs les Roumains commencent!* — Dacă Rumenii sunt descendenții Romanilor, atunci de exemplu bun și retragă-se pe malul drept al Dunărei, acolo unde au locuit Romanii pe timpul împăratului August, în deceniul întâiu al erei creștine ***).

Nic. Togan.

Bibliografie.

Anuarul II. al Societății pentru crearea unui fond de teatru român pe anul 1898—99. Brașov, Tipografia A. Murășianu; broșură de 130 pagine 8°. Cuprinde pe lângă prefața scrisă de secretarul societății, Vasile Goldiș: Discursul rostit de președintele societății, Iosif Vulcan, la deschiderea adunării gen. din Hațeg; Din tainele culiselor, de Sextil

*) Hist. Zeitschrift. l. cit. pag. 342.

***) Une population romane, les Daco-Roumains, a continué de vivre dans les plaines et les vallées des Carpathes, c'est elle qui a conservé les termes géographiques et la conscience du droit historique, mais une puissante immigration macédo-roumaine, en apportant une population plus civilisée, a imposé sa langue aux frères aînés. *Revue Hist.* loc cit. pag. 139.

***) Dar noi unde să tritem pe Dl Kropf?

Pușcariu; Mișcarea teatrală la noi în anul 1898 — un interesant raport — de V. Goldiș; Biografiile membrilor fondatori ai societății: Dr. Alexandru de Mocsonyi; Ios. Vulcan, Ioan Vancea de Buteasa, Miron Romanul, Ioan Popasu, Antoniu Mocsonyi de Foeni, Ioan Mețianu, Nicolae Popea, Timoteiu Cipariu, Vinc. Babeș, Ioan Papiu și Dr. Aurel Maniu, — toate cu portrete; Raportul comitetului către adunarea generală dela Hațeg; Raportul cassarului; procesele verbale despre adunarea gen. dela Hațeg; Voci de presă despre adunarea gen. dela Hațeg; Comitetul și membrii societății. — Comitetul soc. se compune din următorii membri: Dr. Al. de Mocsonyi, președinte de onoare pe viață; Ios. Vulcan, președinte; Virgil Onițiu, v.-preș.; † Valeriu Bologa, cassar; N. Petra-Petrescu, cassar substituit; Vas. Goldiș, secretar, și George Dima, Coriolan Brediceanu, Dr. Ioan Mihu, membri în comitet. Societatea numără dela înființarea sa (1870) până astăzi: 60 membri fondatori; 53 m. ord. pe viață și 66 m. ord. (în 1898—99).

Almanach editat de „*Reuniunea învățătorilor dela școalele confesionale gr.-or. din diecesa Caransebeșului*“ din incidentul adunării generale iubilare, ținute în zilele de 10/22 și 11/23 Septembrie 1895, cu care ocaziune s'a inaugurat monumentul lui Constantin Diaconovici-Loga. Editura comitetului reuniunii. Tiparul tipografiei diecesane. Caransebeș, 1899. Un volum respectabil, bogat și variat de o execuțiune tehnică luxoasă, care cuprinde următoarele materii: Actele adunării generale. Cuvântările diferite, rostite cu ocaziunea adunării generale iubilare și la inaugurarea monumentului lui Constantin Diaconovici-Loga. Poesie ocașională, la desvălirea monumentului, de T. V. Păcățian. Raportul reuniunii la iubileul de 25 ani, de not. gen. Ioan Marcu. Un conspect al disertațiunilor ținute dela înființarea reuniunii până la finea anului 1895 în adunările gen. și în adunările despărțemintelor. Un conspect al locurilor, unde s'au ținut în cei 25 de ani adunările gen. Afară de aceste cuprinde următoarele elaborate ca contribuire literară la acest almanach iubilar: „*Quem dii oderunt, paedagogum fecerunt*“, de Al. Mocsonyi. Învățământul intuitiv în școala poporală, de Sava Molin. Ce sporiu au să arete cele trei clase inferioare ale școlii poporale elementare? de G. Dragoescu. Simplificarea grafice și ortografiei, de Ilia Trăilă. Politica culturală, rațională, morală, de V. Babeș. Școala în anticitate, de Dr. A. Marienescu. Impresiuni dintr'o adunare generală a Reuniunii învățătorilor din diecesa Caransebeșului, de Dr. Ilarion Pușcariu. Reflexiuni asupra examenelor din protopresbiteratul Buziaș, de Ioan Marcu. Martiri în toate timpurile, de Dr. G. Popa. Cum trebuie să fie învățătorul, de Ioan Miclea. Lupta dela Belgrad 1456, lecțiune practică din istoria Ungariei, de G. Cătană. În sfârșit se mai află o serie de sentințe dela diferite persoane marcante și învățători, epistole și telegrame de felicitare sosite din incidentul adunării gen. iubilare, cum și un conspect despre ajutoarele date din fondul reuniunii unor învățători și văduve de învățători, în sumă de 545 fl.

Prețul bagatel de 1 fl. permite ca să-și procure aceasta lucrare meritoasă și cei mai săraci învățători, cari vor afla într'nsa multe lucruri edificatoare și folositoare.

Monografia comunei bisericesci gr.-or. române a Sf. Adormiri din cetatea Brașovului, cu acte și doveți, de *Bartolomeiu Baiulescu*, protopop. Brașov, tipografia Ciurcu & Comp. 1898. Form. 8° 247 pag., dintre cari pe pag. 51—247 se cuprind 118 acte și documente. Lucrarea dlui Baiulescu are nu numai o deosebită importanță locală, ci conține date interesante și pentru istoria noastră în general. Iată sumarul monografiei împărțit în 4 capit. principale: I. Formarea parohiei mixte din Români și Greci și înființarea bisericii Sf. Treimi în cetatea Brașovului. Sfințirea bisericii și vrajba între companiști și civi. Impăciuirea. Invingerea companiștilor. II. Formarea comunei bisericesci române cu o capelă în Tîrgul-grăului în cetatea Brașovului. Înființarea unei școale române gr.-or. în cetatea Brașovului. Înființarea școalelor medii române. Înființarea gremiului român neguțătoresc în Brașov. Înființarea casinei române în Brașov. Inceputul unei literaturi prin tipărire de cărți bisericesci și „Foaea Duminecii“. Fundațiunile de binefacere, făcute sub scutul bisericii Sf. Adormiri din Brașov-cetate. Înființarea cimiterului comunei bisericesci din Brașov-cetate. III. Renoirea procesului între Români și Grecii din Brașov pentru biserica Sf. Treimi pe cale bisericască. Treccerea membrilor comunei românesci la biserica Sf. Treimi. Pornirea procesului bisericesc pe cale politică administrativă. IV. Incercări de împăciuire între Români și Grecii din cetatea Brașovului. Procesul bisericii Sf. Treimi pe calea tribunalelor reg. din Ungaria. Urmărilor procesului. Clădirea noiei biserici române gr.-or. cu hramul Sf. Adormiri în cetatea Brașovului. Statistica despre cele întemplate în parohie, despre membrii parohiei, despre formarea meseriașilor români, despre predarea religiunii în Brașov, etc. — Exemplul dat de D. Baiulescu prin publicarea acestei monografii merită de sigur toată lauda și ar fi de dorit ca pe acest teren să vedem producându-se mai mult, căci monografiile pot scoate la iveală multe date prețioase pentru istoria noastră din ori-ce punct de vedere, date cari altcum ar fi expuse peririi sigure spre cea mai mare daună a adevărului istoric. — Cartea se vinde cu 2 fl. în favorul bisericii.

Un comentariu la §. 96 al Statutului organic bisericesc gr.-or. român, după 30 de ani, de I. cav. de Pușcariu. Brașov. Tipografia Ciurcu & Comp. 1899. 4° 39 pag. Prețul 1 coroană.

Chronicon Anonymi Belae Regis Notarii. Gesta Hungarorum. — Cronica Notarului anonim al regelui Bela. Faptele Ungurilor — tradusă din limba latină de *Mihail Bésán*, notar public reg. în Lugoș. Sub acest titlu a apărut în editura „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român“ în vol. separat de 93 pag. 8° întâia traducere românească a celei mai vechi cronice a Ungariei, reprodusă din „Transilvania“ a. c. paralel cu textul latin, întregit și adnotat după o edițiune mai recentă

a Academiei maghiare. Aceasta cronică prin împrejurarea, că se ocupă cu descălecarea Maghiarilor și cu popoarele, ce aceștia au găsit în noua patrie, formează totodată și cel mai vechiu document pentru istoria Românilor din această țară. În deosebi partea croniceii, care constată, că Maghiarii, la venirea lor, au găsit aici pe Români ca popor autohton, este cea mai prețioasă și puternică dovadă pentru continuitatea elementului nostru pe pământul Daciei Traiane și prin urmare pentru dreptul nostru istoric, atât de des contestat de istoria mai nouă a compatrioților nostri. Astfel cronica notarului anonim este în primul rând pentru noi Români de o capitală însemnătate, mai virtos, că autenticitatea scirilor lui Anonymus privitor la Români, contestate de Roesler și adepții sei, se confirmă prin cercetări mai recente. Comitetul Asociațiunii lăsând să se retipărească în volum separat prețioasa cronică a notarului anonim cu traducerea pe deplin fidelă a dlui Bésán și făcându-o astfel accesibilă pentru toți cărturarii români, a servit un înalt interes cultural. Broșura afară de o interesantă introducere, cuprinde un facsimile al primei pagini din cronică (reprodus după „Enciclopedia Română“), apoi vasta literatură referitoare la Anonymus, în limba latină, germană, maghiară și română, ce se întinde pe 11 pag., și în sfârșit urmează paralel textul latin și traducerea românească a croniceii. — Se poate comanda la biroul Asociațiunii (Sibiiu, str. Morii Nr. 8). Prețul 3 coroane + 10 bani porto-postal.

Drepturile, datorințele și responsabilitatea membrilor de direcțiune. de *Alfred Kormos*; traducere de *Constantin Popp*, funcționar la centrala institutului de credit și economii „Albina“. Sibiiu. Tipariul tipografiei archidieceesane. 1899. Acesta este titlul unei cărți, ce a apărut în timpul din urmă și este menită a servi de călăuz pentru conducătorii institutelor noastre de bani. Lucrarea lui A. Kormos, pe care dl C. Popp ni-o presintă în o bună traducere românească, a fost favorabil apreciată la timpul seu de pressa maghiară și credem, că traducerea aceeaia va întâmpina și la noi o simpatică primire. Cartea se extinde pe 186 pag. 8° și costă fl. 1.50.

I. Löser: Istoria agriculturii. Traducțiune autorisată de *Un prietin al plugarilor*. Retipărire din „Telegraful Român“ 1896—9. Editura traducătorului. Sibiiu. Tipariul tipogr. archid. 1899. 8° 176 pag. Broșura aceasta a scos-o traducătorul în 600 exemplare, din cari 350 exemplare se vor împărți gratuit în Transilvania, 200 în România, iar 50 se vor vinde în favorul fondului pentru ridicarea unui monument arhiepiscopului și metropolitului Andreiu Br. de Șaguna. La „Asociațiune“ s'au transpus din aceasta broșură 50 exempl., cari se vor dăruii bibliotecelor populare ale Asociațiunii. Jertfa traducătorului anonim se laudă pe sine însași; prin ea dovedesce în faptă, că este un *adeverat* prietin al plugarilor nostri.

Religiunea în „școala veche“ și în „școala nouă“ de Dr. *Petru Barbu*. Caransebeș, Tiparul tipografiei diecesane, 1899. O broșură de 62 pag.

form. 8°, în care autorul arată, cum porcede „școala veche“ ca să rezolve problema religiunii în școalele populare și apoi expune modul de purcedere în aceasta privință al „școalei noue“. Autorul face aceasta cu scopul, ca să se vadă superioritatea „școalei noue“ față de cea „veche“, și în speranță, că forurile competente vor reveni asupra materiei de religiune, fixată în planurile noastre de învățământ, și că învățătorii și catechetii nostri se vor acomoda pedagogiei moderne, precum la propunerea altor obiecte de învățământ din școala poporală, așa și la religiune. În sfârșit autorul în conformitate cu rezultatele, la cari a ajuns, expune și gruparea materiei de religiune în școalele noastre populare, făcând 12 grupe mici, cari în școalele de 6 ani se pot propune în 12 semestre, iar în școalele de 4 ani în 12 trimestre. Recomandăm aceasta broșură atenției deosebite a celor-ce sunt însărcinați cu propunerea religiunii în școalele populare. Prețul 1 coroană. Catechetii și învățătorii gr. or. rom. din metropolie primesc broșura gratuit, dacă trimit portul postal.

Geografie pentru școale civile și superioare de fete pe baza planului de învățământ din 1887. După edițiunea V a lui Alexandru Márki, în românește de *I. Popovici*. Sibiiu. Tiparul tipografiei archidieceșane. 1899. 8°. 204 pag. Prețul legat 2 coroane 60 fileri. Originalul aprobat sub Nr. 1240—1898.

Istoria universală pentru școale civile și superioare de fete pe baza planului de învățământ din 1887. După edițiunea VI a originalului lui Alexandru Márki, în românește de *I. Popovici*. Sibiiu. Tiparul tipografiei archidieceșane 1899. 8° 158 pag. Prețul legat 2 coroane. Originalul aprobat sub Nr. 64561/1896.

Acest manual didactic, precum și „Geografia“ amintită mai sus, sunt doue cărți, a căror lipsă s'a simțit de sigur în școalele noastre civile și superioare de fete. D. Ioan Popovici, profesor la școala civilă de fete a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, pentru a umplé acest gol în literatura noastră didactică, care făcea anevoioasă propunerea geografiei și a istoriei universale la școalele noastre civile și superioare de fete, de cari astăzi — mulțămită lui D-șeu — avem și noi câte-va, s'a supus sarcinei de a ne presenta cu competența sa — fiind însuși încredințat cu propunerea acestor obiecte, — în o românească neescepționabilă cărțile d-lui Al. Márki, cele mai bune manuale ale literaturii didactice maghiare lucrate pe baza planului ministerial de învățământ, și ambele aprobate din partea ministrului instrucțiunii publice și introduse în școalele civile și superioare de fete ale statului. Manualele d-lui Popovici se pot folosi însă cu succes și în alte institute de categoria școalelor, pentru cari în prima linie sunt destinate: în gimnasiile și școalele reale infer. și chiar și în instituttele pedagogice. Ca execuțiune tehnică, cărțile d-lui Popovici au fost lăudate de însuși d-l Al. Márki, care cu o deosebită prevenire și-a dat învoirea pentru traducerea manualelor sale în românește. Atragem deosebita atențiune a cercurilor

noastre școlare asupra manualelor d-lui Popovici, cari prin toată întocmirea lor se recomandă dela sine ca cele mai corespunzătoare cărți de geografie și istorie pentru școalele noastre civile și superioare de fete și sunt menite a aduce un bun serviciu cauzei noastre școlare.

Disciplina cu devotamentul și iubirea în serviciul educațiunii, de Ioan Darius. Sibiu, Tiparul tipografiei archidieceșane, 18. . O broșură de 8° de 34 pag., care tractează despre cei trei factori principali, dela cari atârnă deslegarea problemei, ce este încredințată școalei; o recomandăm învățătorilor noștri.

Gramatica română pentru învățământul secundar, de Ioan Petran, profesor. Partea I. Etimologia. Edițiunea II. Arad. Editura autorului. 1899. Tiparul tipografiei dieceșane din Arad. 8° 162 pag. Prețul 1 fl. v. a.

Cartea copiilor — ilustrată — pentru clasa II. primară, de St. C. Alexandrescu. Editura H. Zeidner din Brașov. 1898. Tiparul tipografiei archidieceșane din Sibiu. 8° 198 pag. Prețul broș. fl. —.40, leg. fl. —.50. Materialul este împărțit după cele 10 luni ale anului; autorul a îngărmădit însă prea multe de toate în o carte menită ca manual pentru al doilea an de școală.

Micul cântăreț în biserică, sau răspunsurile dela sf. liturgie cu troparele și condacele învierii și ale sărbătorilor de preste an, precum și irmoasele prasnicele pentru tinerimea de ambele sexe. Adunate și aranjate de Ioan Darius, învățător la școalele centrale române în Brașov. Edițiunea a II-a. Brașov. Editura Librăriei H. Zeidner. 1899. 8° mic. 50 pag. Prețul fl. —.08.

Anuarul XXXV al gimnasiului mare public român de religiunea gr. orientală din Brașov, al școalei reale al școalelor centrale primare, pe al 49-lea an școlar 1898—99, publicat de Virgil Onițiu, directorul școalelor medii. Brașov. Tipografia Ciurcu & Comp. Maia, 1899. O lucrare respectabilă de 178 pag. 8° mare; cuprinde trei capitole principale, anume: I. Conferințele pedagogice: Despre jocurile de băieți, de Petru Roșca; Chestiunea locului de patinat, de același; I. Petran: Gramatica română, recenziune de N. Bogdan; Pomp. Grigoriță: Geografia, recenziune de D. Lupan; Dr. Ios. Blaga: Teoria dramei, recenziune de A. Bârseanu; Planul de învățământ al limbei maghiare. II. Adaus: † Dr. Vasilie Glodar (cu portret); Înființarea mesei studenților. III. Date școlare. — Anuarul se presintă într'o formă elegantă și prin întocmirea lui merită să fie pus drept model pentru celelalte școale medii ale noastre.

Programa gimnasiului superior gr.-cat. din Blaș pe anul școlastic 1898/9. Blaș. Tipografia Seminariului gr.-cat. 1899. 8°. 101 pag. Cuprinde un tratat despre constituțiunea Romanilor pe timpul republicei, de prof. C. B. Groze. (pag. 1—25) și sciri școlare.

Programa gimnasiului sup. gr.-cat. și a școalelor elementari din *Beinș* pe anul școlastic 1898/99, redactată de Ioan Butean, director și profesor p. o. Gherla. Tipografia „Aurora” A. Todoran, 1899. 8° 175 pagini. Cuprinde în limba română și maghiară: Acropolis în Atena și sciri școlare.

Răporiul al XXXVI-lea despre gimnasiul superior fundațional din *Năseud* pentru anul școlastic 1898/99, publicat de *Ioan Gheție*, dir. gimn. subst. Bistrița, tipografia Carol Csallner. 1899. O broșură de 51 pagini, 8°; cuprinde în limba rom. și magh.: A) Normativ pentru administrarea fundațiilor și depositelor gimnasiale și B) Sciri școlare.

XV. Programă a institutului pedagogico-teologic al arhidiecesei ortodoxe române transilvane în *Sibiiu* pe anul școlar 1898/9, publicată de Dr. Remus Roșca, director. Sibiiu. Tipariul tipografiei arhidieceșane. 1899. Form. 8°. 79 pag. Cuprinde: 1. Un tractat literar asupra lui Vasile Aron (1770—1822). O scriere încă necunoscută a lui, de Dr. D. P. Barcianu. 2. sciri școlare și cronică a institutului.

XIII. Programă școlii civile de fete, cu internat și drept de publicitate, a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” din *Sibiiu*, pe anul școlar 1898/9, publicată de Dr. *Vasile Bologa*, director. Sibiiu, tiparul tipografiei Arhidieceșane, 1899. Form. 8° 56 pag. Cuprinde: 1. Studiu din domeniul botanice, de Nic. Vătășan, profesor gimnasial, și 2. Sciri școlare.

Anuarul școlii comerciale superioare gr.-or. române din Brașov, pe anul XXX. al existenței sale. Anul școlar 1898—9. Publicat de *Arseniu Vlaicu*, director. Tipografia Ciurcu & Comp. 1899. Form. 8°. 78 pag. Anuarul de un exterior plăcut cuprinde: Alegerea carierelor, de A. Vlaicu, o schiță scrisă în limbaj popular, în care se dau povești pentru alegerea carierelor; și date referitoare la școala pe care o privește.

Raportul II. al școalelor capitale ortodoxe orientale române de băieți și fete din *Lugoj* pe anul școl. 1898/9. Elaborat din însărcinarea corpului învățătoresc de George Joandrea, învățător. Lugoj. Tipografia C. Traunfellner, 1899. 8° 48 pag. Cuprinde un tratat despre studiul geografiei, importanța și metoda ei, de G. Joandrea (pag. 3—21) și sciri școlare.

Raport anual al Gimnasiului real „Tudor Vladimirescu” din *Târgu-Jiu* pe anul școlar 1898/99, publicat de directorul gimnasiului. *Târgu-Jiu*, Tipo-litog. N. D. Miloșescu, furnisor al Curții regale. 1899. 8° 67 pag. Cuprinde: Tudor Vladimirescu și opera sa, cu portret. La Tudor Vladimirescu, poezie de St. O. Iosif. Serbarea inaugurării noului local al Gimnasiului, cu o frumoasă ilustrațiune, reprezentând noul local. Sciri școlare. Pe pag. 24 se înfățișează statua lui Tudor Vladimirescu, ridicată în orașul T.-Jiu.

DIN SINUL ASOCIAȚIUNII.

† *Ioana Bădilă*. La 21 Septembrie a. c. a reposat în Sibiiu doamna *Ioana Bădilă* n. Moldovan, soția dlui Ioan Bădilă, consilier de tribunal și membru fondator al Asociațiunii, — lăsând prin testament o însemnată fundațiune în scopul ridicării unui internat pentru tinerimea universitară română din Cluj, și încredințând comitetul central al Asociațiunii cu administrarea fundațiunii precum și cu realizarea așezământului proiectat. Totodată a mai lăsat și pentru scopurile Casei naționale suma de fl. 1000. Comitetul central în ședința sa din 5 Oct. a. c. a primit această nobilă fundațiune, despre care cetitorii nostri se pot informa mai de aproape din procesul verbal publicat în fascicolul present. Ea a fost instituită în memoria părintelui fundatoarei, *Demetriu Moldovan*, fost consilier la cancelaria curții imp. (n. 16 Oct. 1811, † 10 Iun. 1889), care la 1848 și-a câștigat mari merite în funcțiunea de jude primar dirig. în comit. Huneoarei, și a fost ales din adunarea de pe câmpul libertății în deputațiunea însărcinată cu prezentarea Memorandului la Împăratul. În anul următor a trebuit să se refugieze cu prefectul Solomon în România. Rentors în patrie a ocupat dela 1850 funcțiuni administrative în A.-Iulia și Orăștie, iar în 1861 a fost numit secretar și preste doi ani consilier la cancelaria aulică din Viena. În 1863—4 a fost deputat în dieta din Sibiiu și de aici ales în consiliul imp. din Viena.

Doamna Ioana Bădilă a fost una dintre figurile cele mai distinse și simpatice ale societății din Sibiiu, care prin virtuțile ei sociale și prin neobositul zel, cu care a lucrat la întemeierea și susținerea instituțiilor noastre culturale și filantropice, și-a câștigat sincera venerațiune nu numai a cercurilor românesci, ci și a străinilor. Răpită în floarea vieții din mijlocul nostru, d-na Bădilă prin testamentul ei, care este cea mai eloquentă probă a nobleței inimei sale și a sublimelor simțeminte naționale, de cari a fost însuflețită, — și-a pus un neperitor monument, care îi asigură pentru totdeauna recunoștința și admirațiunea posterității. În un fascicol viitor vom publica acest testament și vom reveni și asupra vieții laborioase și bogată în merite ale nobilei fundatoare.

Înmormântarea D-nei Bădilă s'a făcut la 23 Sept. a. c. și a fost o impunătoare manifestațiune a simpatiilor de cari s'a bucurat decedata în toate cercurile Sibiiului. Comitetul central — după cum se vede din procesul verbal din 22 Sept. a. c. — în o ședință extraordinară a luat dispozițiunile convenite pentru manifestarea deamnă a doliului Asociațiunii.